

Dinko TAMARUT

U POVODU 65. GODIŠNJICE OSLOBOĐENJA RIJEKE

UDK: 94(497.5 Sušak)“1945”
Rukopis primljen: 3. svibnja 2010.
Prihvaćen za tisak: 15. svibnja 2010.
Prethodno priopćenje
Preliminary communication

Dinko Tamarut
Predsjednik Saveza antifašističkih
boraca i antifašista
Primorsko-goranske županije
HR – 51000 Rijeka
Demetrova 6

Jedinice IV. JA 21. 4. oslobodile su tadašnji grad Sušak, i 3. 5. 1945. tadašnji grad Rijeku, među kojima teče Rječina. Znatno su pomogli i Riječani, Sušačani – od 1941. sudionici NOP-a s NOR-om protiv kraljevsko-talijanaškoga fašističkoga i njemačko-nacističkoga okupatora te kvislinga. Ta je bitka jedna od najtežih tijekom II. svj. rata u Hrvatskoj, odnosno na tadašnjem jugoslavenskom prostoru. Poginulo je u borbama i na druge načine stradalo vrlo mnogo ljudi. Ovaj je prilog dopunjeno izlaganje održano na svečanosti u povodu 65. obljetnice oslobođenja Rijeke na kojoj je autor istaknuo nikada zaboravljen kapitalni ponos boraca u NOR-u i branitelja u Domovinskom ratu za nacionalnu i drugu slobodu.

Ključne riječi: 65. obljetnica oslobođenja; Rijeka, 3. svibnja 1945.; antifašizam

Prije 65. godina na današnji dan, 3. svibnja 1945. g. oslobođen je tadašnji grad Rijeka na zapadnoj obali Rječine nakon što je susjedni, prekorječinski, Sušak oslobođen. Nedugo je zatim utihnulo oružje i završio Drugi svjetski rat u cjelini. Bio je to kraj dugoga i teškoga perioda, prepunoga nepogoda i nesreća u povijesti našega grada, vremena u kojem su se izmjenjivali režimi vladajućih struktura i države.

Ako kažemo da je naša Rijeka, u prvoj polovici prošloga stoljeća, a osobito u periodu od 1920. do 1945. godine, prošla sudbonosne i veoma teške dane, nećemo pogriješiti. Jer, kraljevski je talijanski fašizam u ove krajeve 20-ih godina

prošloga stoljeća donio teror, silovito odnarođivanje, istjerivanje na tisuće Hrvata i drugih, progone, konclogore, ekonomsku propast.

Europa, također, ni u 30-im godinama još uvijek nije dovoljno ojačala od posljedica I. svjetskoga rata, nijemo je promatrala ono što radi fašizam. A isto se ponaša i u odnosu prema rastućem njemačkom nacizmu koji u suradnji s talijanskim fašizmom – kreće u nove sukobe. Tako već 1939. g. počinju otimanja i osvajanja zemalja od strane nacističke Njemačke i fašističke Italije.

Započinje II. svjetski rat koji će u povijesti ostati zapamćen kao jedan od najstrašnijih u povijesti čovječanstva. U našim krajevima taj je rat počeo 1941. godine. No, naši su ljudi silom morbilizirani u talijansko-kraljevskim fašističkim vojnim jedinicama i gubili živote već i drugdje, čak i u Etiopiji. Tadašnja se Kraljevina Jugoslavija raspada pod udarom nacističke Njemačke, a zatim i fašističke Italije. Vojska je kapitulirala, a njemačke i talijanske jedinice, uz pomoć domaćih izdajnika, pokoravaju i zauzimaju ove krajeve. Počinje sistem terora, mučenja, tragedija.

Oružani otpor moćnom osvajaču, organiziran od strane rodoljuba i antifašista, predvođenih malobrojnim članovima Komunističke partije Hrvatske koja je dio KP-a Jugoslavije, počinje odmah, pa je već 22. lipnja 1941. g. osnovan u Hrvatskoj – i to među prvima u Europi – prvi partizanski odred.

A naši sugrađani, naši Primorci, otočani i Gorani ubrzo nakon toga, već u kolovozu 1941. g., na brdu Tuhobiću osnivaju svoj odred i aktivno se uključuju u oružani otpor okupatorima, hrvatskim, slovenskim i srpskim kvislinzima.

Uništavanja koja sa sobom nosi i strašan rat trajat će dugo, čak pet godina. Cijela Europa i svijet naći će se u tom vihoru, a neviđena stradanja i razaranja nažalost postaju svakodnevnica, pa tako i u riječkome području.

Narodni antifašistički otpor u nas, međutim, iz dana u dan jača kao i jedinice i odredi, te se oni i množe u okviru Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Hrvatske kao dio NOP-a, a NOP postiže uspjehe na oslobođenim teritorijima pa se formira i narodna vlast. A vrhovna tijela Hrvatske i nove Jugoslavije – ZAVNOH i AVNOJ – udaraju temelje novom državnim sustavu i društvenom sustavu.

Godine 1943. Italija je kapitulirala. Ali, talijanski dio fašističke vojske u Italiji zamjenila je njemačko-nacistička. Teror i mučenja se nastavljaju. No, u Europi snage antihitlerovske koalicije počinju nizati vrijedne uspjehe. Nazire se kraj II. svjetskoga rata, ali počinju diplomatske i političke igre, započinje “hladni rat” između istočnoga i zapadnoga dijela pobjedničke koalicije. Priprema se i nova Europa nakon rata.

Maršal Josip Broz Tito, vrhovni komandant NOVJ-a i glavni strateg naše pobjede, sa savezničkim zapovjednicima dogovara djelovanje NOV PO-a u završnim ratnim operacijama. Prema tom dogovoru, jedinice NOV PO-a držat će prostor između Drave i Jadranskoga mora, povezujući sovjetske snage u Mađarskoj s angloameričkim snagama u sjevernoj Italiji, te na taj način okružiti snage nacističke Njemačke na tom teritoriju.

Za izvršenje toga zadatka, u operacijama nazvanim Ličko-primorska i Riječko-tršćanska, određene su jedinice IV. armije koja je osnovana 2. ožujka 1945. g., s oko 70.000 vojnika.

Na pravcu djelovanja te IV. armije bile su jake neprijateljske snage 97. njemačko-nacističkog korpusa i drugih jedinica kao i kvisinga s preko 90.000 vojnika. Raspoređeni su na širem području Rijeke, Istre, Slovenskoga primorja i dalje.

Uvidjevši da je tadašnja Rijeka jako uporište, po Titovoj naredbi dio snaga IV. armije zaobilazi tu Rijeku i kreće u borbu s neprijateljima na pravcu prema Trstu. Tako, 1. svibnja 1945. g. prije Saveznika ulaze u Trst, izbijaju i na bivšu jugoslavensko-talijansku granicu, a ostatak snaga vodi bitku za tadašnju Rijeku.

Bitka za tu Rijeku bila je odlučujuća. Jer, s njom se rješavaju i vojna i politička pitanja, značajna za uređenje novonastale države. Pazinskim odlukama, odlukama ZAVNOH-a i AVNOJ-a otuđeni krajevi Istre, tadašnje Rijeke, Slovenskoga primorja, Zadra, te dalmatinski i Kvarnerski otoci trebaju biti vraćeni matici domovini.

Borbe za Rijeku počinju, rekoh, 21. travnja 1945. g. i toga dana oslobođen je istočni dio sadašnjeg grada – tadašnji grad Sušak. A na današnji dan 3. svibnja, prije 65. godina pogledi hrabrih i umornih boraca IV. armije bili su upereni u Katarinu, visoko ponad desne strane Rječine, gdje je vrlo dobro utvrđeni njemački okupator, svjestan poraza, još uvijek pružao vrlo jak otpor. Napokon, oko 13 sati, borci 3. bataljuna 19. divizije slomili su i posljednji obruč. Cijela je, dakle, današnja Rijeka oslobođena, ali uz brojne ljudske žrtve.

Ostatak se neprijateljskih snaga povlači i u tom povlačenju ruši i uništava luku, tvornice, mostove, a grad je u plamenu. Konačno, 7. svibnja 1945. g. predstavnik njemačkoga 97. korpusa u selu Zagorje kod Ilirske Bistrice u Sloveniji, nedaleko od Rijeke, potpisao je bezuvjetnu kapitulaciju. Ali, međunarodnopravno ipak nije sve spašeno, jer se na Zapadu krenulo u ograničavanje volje naroda i rezultata vojne pobjede u ovom kraju Zapadne Hrvatske. Tek Pariška mirovna konferencija 40-ih i Londonski ugovor 50-ih godina konačno i međunarodnopravno vraćaju tadašnjoj Jugoslaviji, a to znači maticama zemljama Hrvatskoj i Sloveniji, do tada otuđeno.

Ovdje osobito ističem i sudjelovanje brojnih Talijana, pa tako i naših iz riječkoga i susjednoga područja, u antifašističkom, antinacističkom i antikvislinškom ratu. Njima dugujemo vječnu zahvalnost.

Rat je završio, ratne rane su se odmah nastojale zaliječiti. Porušeno se izgrađivalo i popravljalo. Naš grad, naša Rijeka – sada kao jedinstveni grad, sjedinjen od nekadašnje Rijeke i Sušaka, razvija se i postaje moderan i ugodan za život. A Rječina, postaje simbol spajanja i slobode. Nažalost, 90-tih godina prošloga stoljeća, avet fašizma, ovoga puta s istoka, ponovno je krenuo čak u oružanim borbama vladati našim sudbinama. Tako su upravo naša djeca, sinovi i unuci morali krenuti s riječke Delte da bi kao branitelji u Domovinskom ratu obranili ono što su borci u NOB-u izvojevali.

Antifašistička svijest naših mladih pokoljenja ponovno je došla do izražaja. Zato i danas u Rijeci imamo jedan do drugoga dva spomenika – jedan podignut oslobođiteljima iz 40-ih godina, a drugi braniteljima iz 90-ih godina XX. stoljeća.

Završavajući ovo izlaganje želim Vas podsjetiti na nedavno izgovorene riječi predsjednika Republike Hrvatske Ive Josipovića da se antifašista “koji su Hrvatskoj donijeli čast i pobjedu u Drugom svjetskom ratu ne treba sjetiti samo u ovakvim prigodama, kada se obilježavaju godišnjice stradanja, već ih treba spominjati i onda kada se pišu udžbenici povijesti, kada se uređuje mirovinski sustav i kada se obnavljaju spomenici koji s ponosom pokazuju našu antifašističku prošlost”. Nemojmo dozvoliti da ikada više dođe u pitanje naša sloboda, a time i naša budućnost i budućnost naših potomaka. Stoga neka je vječna slava svim palim borcima i braniteljima! Hvala svima!

RIASSUNTO

IN OCCASIONE DI 65° ANNIVERSARIO DEL LIBERAZIONE DI FIUME

Dinko TAMARUT

Il 21 aprile le unità IV della JA hanno liberato la città di Sušak (di una volta) ed il 3 maggio del 1945 la città di Fiume di quei tempi – tra cui corre il fiume Eneo. Di notevole aiuto era la gente fiumana e la gente di Sušak – dal 1941 i partecipi del NOP combattevano assieme con la NOR contro l'occupatore – italiano fascista, tedesco-nazista e i quisling. Questo era uno dei più duri combattimenti della seconda guerra mondiale in Croazia, cioè nel territorio jugoslavo di quel tempo. Molta gente ha perso la vita nelle battaglie ed in altri modi. Questo articolo è la presentazione integrale, tenuta alla cerimonia del 65° anniversario della liberazione alla quale l'autore ha accennato la mai dimenticata dignità dei combattenti nel NOR e dei difensori nella guerra per la libertà.

Parole chiave: 65° anniversario della liberazione; Fiume; 3 maggio 1945; antifascismo

SUMMARY

ON THE OCCASION OF THE 65TH ANNIVERSARY OF THE NATIONAL LIBERATION OF RIJEKA

Dinko TAMARUT

Units of 4th Yugoslav Army liberated the one-time city Sušak on 21 April 1945 and on 3 May 1945 the city of Rijeka, divided by Rječina. Citizens of Rijeka and Sušak helped a lot, they joined the movement in 1941 and led the liberation war against royal-Italianist fascist and German-Nazi occupation and quislings. This battle was one of the most difficult during 2nd World War in Croatia, i.e at the one-time Yugoslav territory. A lot of people were killed in battles and in other ways. This paper is a supplemented lecture held at the celebration of 65th anniversary of liberation at which the renowned author emphasized the never-forgotten capital pride of soldiers in National Liberation War and defenders in Liberation War for national and other freedoms.

Key words: 65th anniversary of liberation; Rijeka; 3 May 1945; antifascism